

รายงานการศึกษาส่วนบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อเฉียบพลัน
ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนาโดยใช้เครือข่าย

จัดทำโดย นางสาวปานทิพย์ ผลความดี
ตำแหน่ง นักวิชาการสุขาภิบาลชำนาญการ
สังกัด ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขาภิบาล สำนักงานเขตวัฒนา

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรนักบริหารมหานครระดับต้น รุ่นที่ ๓๓
สถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑

๑. ชื่อเรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการเฝ้าระวังโรคลีเจียนแนร์ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนาโดยใช้เครือข่าย

๒. หลักการและเหตุผล

โรคลีเจียนแนร์เป็นโรคติดต่ออุบัติใหม่ เกิดจากเชื้อแบคทีเรียลีเจียนเนลลา (*Legionella* sp.) การแพร่ระบาดของเชื้อลีเจียนเนลลาไม่ได้เกิดจากการติดต่อจากคนสู่คนโดยตรงเหมือนการติดเชื้อชนิดอื่น แต่เกิดจากการสูดหายใจเอาละอองฝอย (Aerosol) ของน้ำที่มีเชื้อปนเปื้อนเข้าไป ผู้ที่เป็นโรคนี้อาจมีอาการปอดอักเสบ หายใจล้มเหลวและมีอัตราตายสูง ซึ่งอาการขนาดใหญ่ เช่น โรงแรม ห้างสรรพสินค้า โรงพยาบาล จะมีแหล่งที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของเชื้อชนิดนี้ ได้แก่ สระว่ายน้ำ หอผึ่งเย็น (cooling tower) หัวฝักบัวอาบน้ำ ก๊อกน้ำ เป็นต้น ต่างประเทศให้ความสนใจโรคนี้นี้เนื่องจากมีอัตราป่วยตายสูง โดยเฉพาะประเทศในแถบยุโรปมีระบบเฝ้าระวังและมีคณะทำงานสำหรับโรคนี้อย่างเฉพาะ ส่วนประเทศไทยยังไม่มีแนวทางการเฝ้าระวังโรค มีเพียงการสอบสวนโรค และแก้ไขปัญหาเมื่อมีการระบาดของโรคเกิดขึ้นแล้ว เป็นลักษณะการดำเนินการเชิงตั้งรับ เมื่อกระทรวงสาธารณสุขได้รับแจ้งข้อมูลรายงานผู้ป่วยที่เข้าพักในโรงแรมในประเทศไทยจากหน่วยงานต่างประเทศจะแจ้งให้หน่วยงานในพื้นที่เข้าดำเนินการสอบสวนโรค และรายงานผลการสอบสวนโรคกลับไปตามลำดับ หากไม่มีการรายงานจะส่งผลให้โรงแรมถูกขึ้นทะเบียนเป็นโรงแรมที่ต้องควบคุมพิเศษในการห้ามไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าพัก ซึ่งโรงแรมจะเสียชื่อเสียงและส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์การท่องเที่ยวได้ ซึ่งจากรายงานข้อมูลนักท่องเที่ยวยุโรปที่ส่งมายังสำนักระบาดวิทยา กระทรวงสาธารณสุข ระบุว่าผู้ป่วยที่ได้รับเชื้อจากโรงแรมในประเทศไทย ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๖๑ มีผู้ป่วยที่ได้รับเชื้อจากโรงแรมในประเทศไทย จำนวน ๑๑๑ ราย และสำหรับกรุงเทพมหานครในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๖๑ มีผู้ป่วยติดเชื้อลีเจียนเนลลาที่เป็นนักท่องเที่ยวและมีประวัติพักค้างที่โรงแรมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๔ ราย เสียชีวิต ๑ ราย และข้อมูลสถิตินักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ในปี ๒๕๖๐ มีจำนวน ๓๕,๓๘๑,๒๑๐ คน ซึ่งเมื่อเทียบกับปี ๒๕๕๙ มีนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย จำนวน ๓๒,๕๒๙,๕๘๘ คน จะเห็นได้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในทุกปี ซึ่งหากมีรายงานผู้ป่วยที่ได้รับเชื้อโรคลีเจียนแนร์จากโรงแรมในประเทศไทยอาจส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวได้

แผนพัฒนากรุงเทพมหานครระยะ ๒๐ ปี ด้านที่ ๑ มหานครปลอดภัย มิติที่ ๑.๖ ปลอดภัยโรคคนเมือง อาหารปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของสำนักงานเขตวัฒนา คือ เมืองนานาชาติที่น่าอยู่ น่าทำงาน และมีความสุข พื้นที่เขตวัฒนาเป็นเขตที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองของกรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นิยมของชาวต่างชาติ ฉะนั้นจึงมีโรงแรมเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ปัจจุบันโรงแรมที่อยู่ภายใต้การควบคุมตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.๒๕๓๕ ในพื้นที่เขตวัฒนามีจำนวนถึง ๖๐ แห่ง หากมีรายงานโรคลีเจียนแนร์ในโรงแรมในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ต้องเข้าร่วมตรวจสอบและสอบสวนโรคร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างกะทันหัน และเร่งด่วน และต้องตรวจสอบอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ โดยที่เจ้าหน้าที่มีจำนวนไม่เพียงพอและอาจติดภารกิจอื่นเนื่องจากมีภาระงานหลายด้านที่ต้องดำเนินการ หากผู้ประกอบการไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และไม่มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังโรคลีเจียนแนร์โดยการจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมสถานที่อย่างเหมาะสมแล้ว อาจส่งผลให้เกิดการระบาดของโรค และส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงของโรงแรมเอง

ดังนั้น การเพิ่มประสิทธิภาพการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนา โดยใช้เครือข่าย จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อสร้างเครือข่ายการบูรณาการงานเฝ้าระวังโรคติดเชื้อระหว่างภาครัฐและเอกชน เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในการจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมแก่ผู้ประกอบการ โรงแรม ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการโรงแรมมีส่วนร่วมในการจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อป้องกันการเกิดโรคติดเชื้อได้ทันทั่วถึงและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันจะสร้างความเชื่อมั่นในการใช้บริการโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนาให้กับประชาชนผู้มาใช้บริการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ รวมถึงการเสริมสร้างภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว

๓. วัตถุประสงค์

๓.๑ เพื่อสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการโรงแรมที่สามารถบูรณาการงานเฝ้าระวังโรคติดเชื้อระหว่างภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เขตพัฒนา

๓.๒ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในการจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในโรงแรมแก่ผู้ประกอบการโรงแรมและพนักงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อ

๓.๓ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา

๔. เป้าหมาย

๔.๑ มีการจัดตั้งเครือข่ายผู้ประกอบการโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จำนวน ๑ เครือข่าย ภายในระยะเวลา ๓ เดือน

๔.๒ มีการจัดอบรมผู้ประกอบการโรงแรมเพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการจัดการด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อ ๑ ครั้งต่อปี

๔.๓ มีการจัดประชุมคณะกรรมการเครือข่ายเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา ๓ ครั้งต่อปี

๔.๔ โรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนาจำนวน ๖๐ แห่ง ได้รับการตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและเก็บตัวอย่างน้ำใช้เพื่อตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลาโดยเครือข่าย ๑ ครั้งต่อปี

๔.๕ โรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนาที่ตรวจพบเชื้อลีสทีโอเนลลา ได้รับการตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและเก็บตัวอย่างน้ำใช้เพื่อตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลาโดยเจ้าหน้าที่ ๑ ครั้งต่อปี

๔.๖ มีการจัดทำสรุปรายงานผลการดำเนินงานของเครือข่าย ๑ ครั้งต่อปี

๕. ความรู้นำมาใช้ในการจัดทำรายงาน

๕.๑ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก (SWOT analysis)

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก ประกอบด้วย การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน เพื่อให้รู้ตนเอง รู้จักสภาพแวดล้อม และวิเคราะห์โอกาส อุปสรรค การวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในองค์กร ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้น ทั้งสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้ว

และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต สามารถจำแนกเป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกได้ ดังนี้

๑) จุดแข็ง (S : Strengths) เป็นการพิจารณาปัจจัยภายในองค์กรเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมดี ความเข้มแข็ง ความสามารถ ศักยภาพ ส่วนที่ส่งเสริมความสำเร็จ

๒) จุดอ่อน (W : Weaknesses) เป็นการพิจารณาปัจจัยภายในองค์กรเกี่ยวกับส่วนเสีย จุดด้อยหรือจุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบ ข้อจำกัด ความไม่พร้อม รวมทั้งประเด็นปัญหา

๓) โอกาส (O : Opportunity) เป็นการศึกษาสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีสภาพเป็น เช่นไร และจะสร้างให้เกิดโอกาสใดให้กับองค์กรอย่างไร

๔) อุปสรรค (T : Threat) เป็นการศึกษาสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นอุปสรรคหรือภาวะคุกคาม ก่อให้เกิดผลเสียหรือเป็นข้อจำกัดต่อองค์กร

ดังนั้น การวิเคราะห์ SWOT จะนำไปสู่การให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผน กลยุทธ์ การกำหนดแผนงานโครงการต่างๆ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำหลัก SWOT analysis มาวิเคราะห์ สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่มีผลต่อการดำเนินการป้องกันโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขต วัฒนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

<p>จุดแข็ง (Strengths)</p>	<p>๑. ผู้บริหารสำนักงานเขตวัฒนา ให้ความสำคัญกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขต ได้มอบนโยบายให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบสถานประกอบการอย่างสม่ำเสมอ และนำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางแก้ไขแบบบูรณาการโดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้</p> <p>๒. ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบสถานประกอบการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้น</p> <p>๓. บุคลากรในฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา มีความรู้ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบสถานประกอบการประเภทต่างๆ รวมถึงการเฝ้าระวัง ป้องกันและควบคุมโรค</p> <p>๔. สามารถสร้างเครือข่าย คณะกรรมการ คณะทำงานในการร่วมกันปฏิบัติงาน</p>
<p>จุดอ่อน (Weaknesses)</p>	<p>๑. ภารกิจในงานประจำมีมาก ได้แก่ การตรวจสอบสถานประกอบการ, การตรวจสอบเหตุเดือดร้อนรำคาญ, งานด้านการควบคุมและป้องกันโรค งานตามตัวชี้วัดต่างๆ หรืองานนโยบายเร่งด่วน จึงส่งผลให้ทำงานได้ไม่เต็มที่หรือมาเกินไปตามแผนและระยะเวลาที่กำหนดไว้</p> <p>๒. ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินงาน</p> <p>๓. การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอทำให้เข้าไม่ถึงผู้ประกอบการ</p>

โอกาส (Opportunity)	๑. ช่องทางในการรับรู้ข่าวสารของผู้ประกอบการมีหลายช่องทาง สะดวก และมีเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทันสมัย ๒. จำนวนสถานประกอบการโรงแรมมีจำนวนมาก ๓. มีหน่วยงานสนับสนุนการดำเนินงาน ได้แก่ สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร ในการให้ความรู้ด้านการจัดการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ๔. ผู้ประกอบการโรงแรมมีประสบการณ์ในการจัดการด้านสุขลักษณะสถานที่เพื่อควบคุมโรคเลิเจียนแนร์
อุปสรรค (Threat)	๑. ผู้ประกอบการโรงแรมขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ๒. ผู้ประกอบการโรงแรมยังขาดความตระหนัก ขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการเฝ้าระวังโรคเลิเจียนแนร์ ๓. ไม่มีกฎหมายบังคับให้ผู้ประกอบการต้องตรวจหาเชื้อลิจิโอนেলাจากน้ำใช้ในสถานประกอบการ

จากการวิเคราะห์ SWOT พบว่าในการดำเนินการป้องกันโรคเลิเจียนแนร์ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา ผู้บริหารได้ให้ความสำคัญในการดำเนินการ รวมถึงบุคลากรมีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบสถานประกอบการและป้องกันโรค อีกทั้งสามารถสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานร่วมกัน รวมถึงมีหน่วยงานสนับสนุนในการปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตามหากจะดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จ ควรส่งเสริมให้มีการบูรณาการการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพและเข้าถึงผู้ประกอบการ ประกอบกับการส่งเสริมให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการป้องกันโรคเลิเจียนแนร์ เพื่อให้การเฝ้าระวังโรคมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕.๒ ความรู้เรื่องโรคเลิเจียนแนร์

โรคเลิเจียนแนร์เป็นกลุ่มของโรคติดเชื้อเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจแบบเฉียบพลัน โรคนี้ได้ชื่อมาจากการระบาดครั้งใหญ่ของโรคปอดอักเสบในกลุ่มผู้ร่วมประชุมทหารผ่านศึก (American Legion Convention) ที่เมืองฟิลาเดลเฟีย สหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีผู้ป่วย ๑๘๒ ราย เสียชีวิต ๒๙ ราย จึงตั้งชื่อเชื้อแบคทีเรียที่เป็นสาเหตุจากปอดของผู้เสียชีวิตว่า *Legionella pneumophila*^๑ เชื้อนี้พบปนเปื้อนในน้ำ เช่น ระบบน้ำดื่ม หอหล่อเย็นของเครื่องปรับอากาศ เครื่องควบแน่นไอน้ำ เครื่องเพิ่มความชื้น ระบบทำน้ำอุ่น ระบบอ่างน้ำวน เครื่องช่วยหายใจ และน้ำพุ เป็นต้น ก่อให้เกิดอาการได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่ โรคปอดอักเสบเลิเจียนแนร์ และโรคเลิเจียนแนร์ชนิดไม่มีปอดอักเสบ หรือที่เรียกว่าไขปอนเตียก

การแพร่ติดต่อ

การติดต่อเกิดจากการได้รับเชื้อแบคทีเรีย ที่แพร่กระจายในอากาศเข้าสู่ทางเดินหายใจ รวมถึงการสำลักรน้ำที่มีเชื้อเข้าสู่ทางเดินหายใจ รวมถึงการสำลักรน้ำที่มีเชื้อเข้าไปในปอด และการติดเชื้อในกระแสเลือดโดยผ่านทางบาดแผล แต่ยังไม่มีการยืนยันการแพร่ระบาดจากคนสู่คน พบผู้ป่วยได้ตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่จะพบในช่วงฤดูร้อน และช่วงปลายฝนต้นหนาว

อาการของโรค

ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะเริ่มมีอาการหลังจากได้รับเชื้อแบคทีเรีย แบ่งเป็น ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑. ผู้ที่ป่วยเป็นโรคลีเจียนเนิร์ชนิดไม่มีปอดอักเสบ หรือใช้ปอนเตียก จะเริ่มมีอาการภายใน ๒๔-๔๘ ชั่วโมง

๒. ผู้ที่ป่วยเป็นโรคปอดอักเสบลีเจียนเนิร์ จะเริ่มมีอาการภายใน ๕-๖ วัน

โดยทั้ง ๒ รูปแบบ จะมีอาการเบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ปวดกล้ามเนื้อ ปวดศีรษะ และมีไข้ มักมีอาการปวดท้อง และท้องเสียร่วมด้วย ผู้ป่วยโรคใช้ปอนเตียกจะมีอาการไข้ต่ำๆ ซึ่งไม่ทำให้เกิดอาการปอดอักเสบ หรือเสียชีวิต จะหายป่วยได้เองภายใน ๒-๕ วัน แต่ในผู้ป่วยโรคลีเจียนเนิร์ที่มีอาการปอดอักเสบรุนแรง (แบบไอไม่มีเสมหะ) อาจมีระบบการหายใจล้มเหลว และทำให้เสียชีวิตได้

การป้องกันการติดเชื้อ

๑. หลีกเลี่ยงภาวะที่ช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตของเชื้อแบคทีเรียลีจิโอเนลลา โดยควรทำความสะอาดระบบเครื่องปรับอากาศ และหอหล่อเย็น ตามระยะเวลาทำความสะอาดและฆ่าเชื้อในระบบอ่างน้ำวน

๒. การดูแลบำรุงรักษาที่เหมาะสมในระบบทำความร้อนโดยการเติมคลอรีนเข้มข้นในน้ำ หรือเพิ่มอุณหภูมิให้สูงกว่าจุดเดือดของน้ำเข้าสู่ระบบส่งน้ำ

๓. ควรถ่ายน้ำออกและทำความสะอาดเครื่องหล่อเย็น หรือระบบทำความร้อน เมื่อไม่ใช้งานแล้ว

๔. มาตรการที่มีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดในการป้องกันการระบาด คือการบำรุงรักษาที่เหมาะสมและการฆ่าเชื้อในระบบอ่างน้ำวนของสปา หอหล่อเย็น และแหล่งน้ำดื่ม

๕.๓ พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.๒๕๓๕

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดให้กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ประเภท โรงแรม เป็นกิจการที่ผู้ดำเนินกิจการจะต้องยื่นขอรับใบอนุญาตต่อเจ้าพนักงานท้องถิ่น ก่อนการดำเนินกิจการ เนื่องจากการประกอบกิจการอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนทั้งผู้มาใช้บริการและผู้ให้บริการ อันเนื่องมาจากการประกอบกิจการที่ไม่ได้มาตรฐานหรือไม่มี การควบคุมป้องกันที่ดี ซึ่งปัญหาหรือผลกระทบที่มีต่อสุขภาพ ได้แก่ ปัญหาโรคติดต่อทางระบบทางเดินหายใจ โรคผิวหนัง ปัญหาด้านการระบายอากาศ ความร้อน ความชื้น การสุขาภิบาล สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อเป็นการควบคุม กำกับ ดูแล การประกอบกิจการให้เป็นไปตามกฎหมาย ถูกสุขลักษณะ เป็นการคุ้มครองสุขภาพอนามัยของประชาชน และป้องกันโรคติดต่ออันอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน

๕.๔ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่องกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ.๒๕๔๔

การประกอบกิจการโรงแรม ถูกกำหนดให้เป็นการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพตาม ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ. ๒๕๔๔ ซึ่งออกตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์การประกอบกิจการให้ถูกสุขลักษณะ ดังนี้ สถานที่ตั้งมีความเหมาะสม มีทางระบายน้ำหรือบ่อพักน้ำที่ถูกสุขลักษณะสามารถระบายน้ำได้ดี มีการบำบัดปรับปรุงคุณภาพน้ำ จัดให้มีการป้องกันเหตุเดือดร้อนรำคาญ จัดให้มีการ

ระบายนโยบายที่เหมาะสม การควบคุมคุณภาพอากาศภายในอาคาร การจัดให้มีน้ำสะอาด พอเพียง จัดให้มีถังขยะและส้วมที่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ให้สะอาดอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อป้องกันเหตุเดือดร้อนรำคาญและโรคติดต่ออันอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน

๕.๕ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน^๒ หมายถึง กระบวนการของกลุ่มองค์กรประชาชน มีการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ โดยมีความเข้าใจปัญหาของตน และตระหนักถึงสิทธิ์ของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งความรู้สึกลับแบบนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลได้รับข้อมูลใหม่ที่ช่วยเพิ่มอำนาจความคิด และโอกาสได้ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจกำหนดเป้าหมายในกิจกรรมเหล่านั้น

หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

๑) หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดหลักความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานราชการหรือบุคคล

๒) หลักการจัดความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานหยุดชะงักหรือล้มเหลว

๓) หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ อดทน การร่วมมือ ความซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจให้ประชาชนสนับสนุนนโยบายและเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

๔) การให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษอบรมโดยให้ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์ เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕) หลักการทำงานเป็นทีมสามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้

๖) หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงาน และทำให้งานมีประสิทธิภาพ

๕.๖ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย (Network)

เครือข่าย คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน ในความหมายนี้ สำคัญคือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกันหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกของเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ^๓

เครือข่ายในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน^๔ กิจกรรมที่สำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน

ประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย^๕ ได้แก่

๑) ช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือและสื่อ

๒) ลดการทำงานและการใช้ทรัพยากรที่ซ้ำซ้อน เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น

๓) นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

๔) ให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองจากรัฐ

๕) ช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมท้น

๖. กรอบแนวทางการดำเนินการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

๖.๑ กรอบแนวทางการดำเนินงาน

กรอบแนวทางการดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินการ											ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	
	๒๕๖๑			๒๕๖๒									
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.		ก.ย.
๑. จัดทำโครงการพร้อมขออนุมัติโครงการจากผู้บริหาร													ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา
๒. จัดทำคำสั่งแต่งตั้งเจ้าหน้าที่													ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา
๓. จัดประชุมเจ้าหน้าที่เพื่อชี้แจงโครงการและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ													ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา
๔. ประชาสัมพันธ์ให้ผู้ประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตวัฒนาทราบถึงแนวทางการดำเนินการและเชิญชวนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังโรคเลิเจียนแนร์ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา													-ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา -ผู้ประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตวัฒนา

กรอบแนวทางการดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินการ											ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	
	๒๕๖๑			๒๕๖๒									
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.		ก.ย.
<p>๕. ประสานหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเชิญเป็นคณะกรรมการเครือข่ายร่วมกับตัวแทนผู้ประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนาประกอบด้วย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ฝ่ายโยธา สำนักงานเขต - สำนักงานสุขภาพสิ่งแวดล้อม สำนักอนามัย - ศูนย์บริการสาธารณสุข ๒๑ วัดธาตุทอง - กองควบคุมโรค สำนักอนามัย - สำนักโรคระบาดวิทยา กระทรวงสาธารณสุข - สถานีตำรวจในพื้นที่ 													<ul style="list-style-type: none"> - ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตพัฒนา - ฝ่ายโยธา สำนักงานเขตพัฒนา - สำนักงานสุขภาพสิ่งแวดล้อม สำนักอนามัย - ศูนย์บริการสาธารณสุข ๒๑ วัดธาตุทอง - กองควบคุมโรค สำนักอนามัย - สำนักโรคระบาดวิทยา กระทรวงสาธารณสุข - สถานีตำรวจในพื้นที่
<p>๖. จัดอบรมผู้ประกอบการโรงแรมเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการจัดการด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมโดยประสานสำนักงานสุขภาพสิ่งแวดล้อม สำนักอนามัยเป็นวิทยากร และคัดเลือกตัวแทนผู้ประกอบการโรงแรมเพื่อเป็นคณะกรรมการเครือข่าย</p>													<ul style="list-style-type: none"> - ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตพัฒนา - ผู้ประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนา - สำนักงานสุขภาพสิ่งแวดล้อม สำนักอนามัย
<p>๗. จัดทำคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเครือข่ายเฝ้าระวังโรคไข้เจียนเนอร์ในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาประกอบด้วยตัวแทนผู้ประกอบการโรงแรมและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง</p>													<ul style="list-style-type: none"> - ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตพัฒนา

กรอบแนวทางการดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินการ											ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	
	๒๕๖๑			๒๕๖๒									
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.		ก.ย.
๘. จัดประชุมคณะกรรมการเครือข่ายครั้งที่ ๑ เพื่อชี้แจงแนวทางดำเนินการและจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ร่วมกันในหน้าที่ของเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา													-คณะกรรมการเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา -ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ สำนักงานเขตวัฒนา
๙. คณะกรรมการเครือข่ายดำเนินการตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและเก็บตัวอย่างน้ำใช้ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนาเพื่อตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลา													-เครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา -ผู้ประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตวัฒนา
๑๐. จัดประชุมคณะกรรมการเครือข่ายครั้งที่ ๒ เพื่อรายงานผลการตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและผลการตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลาทางห้องปฏิบัติการ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปรับปรุงแก้ไขการจัดการด้านสุขาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ													คณะกรรมการเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา

กรอบแนวทางการดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินการ											ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง		
	๒๕๖๑			๒๕๖๒										
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.		ก.ย.	
๑๑.เจ้าหน้าที่ฝ่ายสิ่งแวดล้อม ดำเนินการตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและเก็บตัวอย่างน้ำใช้ในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาเพื่อตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลากรณีโรงแรมที่ไม่ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินด้านการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและผลการวิเคราะห์ทางห้องปฏิบัติการพบเชื้อลีสทีโอเนลลา														-ฝ่ายสิ่งแวดล้อม และ สุขาภิบาล สำนักงานเขต พัฒนา -ผู้ประกอบการโรงแรมใน พื้นที่เขตพัฒนา
๑๒.จัดประชุมคณะกรรมการเครือข่ายครั้งที่ ๓ เพื่อสรุปผลการดำเนินงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พิจารณาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่การเฝ้าระวังโรคลีเจียนแนร์ในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา														-คณะกรรมการเครือข่าย เฝ้าระวังโรคลีเจียนแนร์ใน โรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา -เจ้าหน้าที่ฝ่ายสิ่งแวดล้อม และสุขาภิบาล สำนักงานเขต พัฒนา
๑๓.จัดทำสรุปรายงานผลการดำเนินงานของเครือข่ายและสรุปผลการดำเนินงานโครงการเพื่อรายงานผู้บริหารทราบ														-ฝ่ายสิ่งแวดล้อม และ สุขาภิบาล สำนักงานเขต พัฒนา

๗. ระยะเวลาการดำเนินการ

ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๑ ถึงเดือนกันยายน ๒๕๖๒

๘. งบประมาณ

เบิกจ่ายจากงบประมาณรายจ่ายประจำปี ๒๕๖๒ งานควบคุมอนามัย แผนงานอนามัยสิ่งแวดล้อม หมวดรายจ่ายอื่น รายการค่าใช้จ่ายในการเพิ่มประสิทธิภาพการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาโดยใช้เครือข่าย รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๖๖,๓๐๐ บาท โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๘.๑ ค่าใช้จ่ายในการจัดอบรมผู้ประกอบการโรงแรมเพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการจัดการด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม จำนวน ๑๒๐ คน เป็นเงิน ๔,๘๐๐ บาท

๘.๒ ค่าใช้จ่ายในการจัดประชุมคณะกรรมการเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา จำนวน ๓ ครั้ง เป็นเงิน ๑,๕๐๐ บาท

๘.๓ ค่าใช้จ่ายในการตรวจวิเคราะห์ทางห้องปฏิบัติการเพื่อตรวจหาเชื้อลีสทีโอเนลลาในตัวอย่างน้ำใช้ในโรงแรม เป็นเงิน ๖๐,๐๐๐ บาท

๙. แนวทางการติดตามและประเมินผล

๙.๑ ตัวชี้วัดความสำเร็จ ระดับผลผลิต (Output) หรือระดับผลลัพธ์ (Outcome)

๙.๒ วิธีการ/เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและการประเมินผล

ผู้จัดทำรายงานได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จของการเพิ่มประสิทธิภาพการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาโดยใช้เครือข่าย และวิธีการ/เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและการประเมินผล ดังนี้

ตัวชี้วัดความสำเร็จ	วิธีการ/เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผล
ระดับผลผลิต (Output)	
๑. มีเครือข่ายผู้ประกอบการโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๑ เครือข่าย	- คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา
๒. ผู้ประกอบการโรงแรมและพนักงานโรงแรมที่เข้ารับการอบรมให้ความรู้ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดการด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐	- แบบทดสอบก่อนและหลังการอบรม
๓. มีการประชุมคณะกรรมการเครือข่ายเพื่อเฝ้าระวังโรคติดเชื้อในโรงแรมพื้นที่เขตพัฒนา ๓ ครั้งต่อปี	- รายงานการประชุมคณะกรรมการเครือข่าย ๓ ฉบับ
๔. สถานประกอบการโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนาได้รับการตรวจประเมินด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและเก็บตัวอย่างน้ำเพื่อตรวจวิเคราะห์หาเชื้อลีสทีโอเนลลา ไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๘๐	- แบบรายงานการตรวจประเมินด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมของโรงแรมในพื้นที่เขตพัฒนา - แบบรายงานผลการตรวจวิเคราะห์เชื้อลีสทีโอเนลลาจากห้องปฏิบัติการ
๕. มีการสรุปรายงานผลการดำเนินงานของเครือข่ายเฝ้าระวังโรคติดเชื้อ ๑ ครั้งต่อปี	- แบบสรุปรายงานผลการดำเนินงานของเครือข่าย จำนวน ๑ ฉบับ

ตัวชี้วัดความสำเร็จ	วิธีการ/เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผล
<u>ระดับผลลัพธ์ (Outcome)</u> ๑) การเกิดโรคลีเจียนเนอรี่ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา ลดลงจากปีที่ผ่านมา ร้อยละ ๕๐	- สถิติการระบาดของโรคลีเจียนเนอรี่ในโรงแรมพื้นที่เขตวัฒนา

๑๐. ข้อเสนอแนะ

๑๐.๑ กรณีการดำเนินการเครือข่ายผู้ประกอบการโรงแรมเฝ้าระวังโรคลีเจียนเนอรี่ ประสบผลสำเร็จ เห็นควรมีการจัดดำเนินการเครือข่ายอย่างต่อเนื่องในปีต่อไป เพื่อขับเคลื่อนให้มีการดำเนินการอย่างยั่งยืนโดยการนำหลักการมีส่วนร่วม การประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน มุ่งเป้าหมายและวัตถุประสงค์เดียวกันเป็นหลักในการบริหารจัดการ

๑๐.๒ กรณีการดำเนินการเครือข่ายผู้ประกอบการโรงแรมเฝ้าระวังโรคลีเจียนเนอรี่ ไม่ประสบผลสำเร็จ เห็นควรศึกษาปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นเพื่อวิเคราะห์หาปัจจัยเสี่ยงอื่นๆ และจัดทำโครงการหรือแผนงานหรือกิจกรรมในการแก้ไขความเสี่ยงนั้น

๑๐.๓ ควรมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความรู้ทางด้านข้อกำหนด ข้อบัญญัติและหลักเกณฑ์การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องในการจัดการด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในโรงแรมให้ประชาชนทั่วไปทราบเพื่อคอยช่วยสอดส่องดูแลเพื่อเฝ้าระวังโรคของโรงแรมอีกทางหนึ่ง

๑๐.๔ ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้รับทราบการดำเนินงานรวมถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในการสร้างเครือข่ายการเฝ้าระวังโรคลีเจียนเนอรี่ในโรงแรมให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมของผู้ประกอบการโรงแรม เพื่อสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและกระตุ้นเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของประเทศให้ดีขึ้น

ภาคผนวก

บรรณานุกรม

๑. สมชัย บวรกิตติ.๒๕๕๒.โรคทางละอองน้ำในอากาศ.วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ ต.ค.-ธ.ค. ๒๕๕๒ หน้า ๔๘๙-๔๙๔.
๒. ชิต นิลพานิชและกุลธนา ธนาพงศธร.๒๕๓๒.การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทใน เอกสารชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๓,หน่วยที่๘).นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมธิราช.
๓. Starkey, Paul. ๑๙๙๗. Networking for Development, IFRTD (The international Forum for Rural Transport and Development).
๔. เสรี พงศ์พิศ. ๒๕๔๘. เครือข่าย:ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
๕. ประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย, สืบค้นเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑ จาก <https://www.slideshare.net/tarayasri/ss-๒๔๒๓๙๐๘๕>